

Hur skapas attraktiva och hälsosamma arbetsplatser inom svensk äggproduktion?

Catharina Alwall Svennefelt & Peter Lundqvist

Slutrapport – summary

Rapport i manusform (129 sidor) skickas i brev till SLF.

Föreliggande rapport innehåller Sammanfattning, Publikationer och övrig resultatförmedling till näringen samt en bilaga som exempel: Råd & rekommendationer - för chefer & arbetsledare i värphönsproduktionen!

Inledning

Föreliggande projekt har haft som övergripande målsättning att verksamma inom svensk äggproduktion, oavsett ålder, kön och kropps-konstitution skall klara sitt arbete med bibehållande av god hälsa och skall känna arbetet som utvecklande och positivt. Övergripande syfte har varit att visa vad som krävs av respektive produktionssystem gällande teknik, miljöfaktorer, arbetsledning och individuell medarbetare för att den övergripande målsättningen skall kunna uppnås.

Material och metod

Värphönssektorn har aldrig tidigare, nationellt eller internationellt blivit föremål för en allsidig arbetsmiljökartläggning. De studier som genomförts har i stor utsträckning haft fokus på specifika miljöfaktorer, främst luftmiljön i stallarna. Efter samråd med företrädare för branschen och arbetsmarknadens parter inriktades föreliggande projekt på en studie av samtliga verksamma på värphönsföretag med minst 5000 värphöns. Företagsstorleken valdes med målsättningen att få med en stor andel företag, där man hade både aktiva företagare och anställda. Om man vill få en allsidig belysning av gällande arbetsförhållanden är det viktigt att både få ett företagare- / arbetsgivarperspektiv och ett arbetstagarperspektiv. När man vill nå en större grupp i en omfattande studie är det lämpligt att genomföra enkätstudier. Med utgångspunkt från resultaten från dessa enkätstudier genomfördes kompletterande fältstudier för att stärka viktiga delar i studien.

Den omfattande enkäten utarbetades i form av ett allmänt frågeformulär om arbete i värphönsproduktionen samt ett frågeformulär för respektive inhysningssystem som förekom på respektive företag. Dessa frågeformulär anpassades därefter till företagaren/arbetsgivaren respektive den anställda. En provversion av enkäten utarbetades och ett antal äggproducenter och anställda gav oss möjligheter att testa dess utformning och giltighet. Efter vissa modifieringar förelåg en omfattande enkät med frågeställningar rörande värphönsföretaget, personalfrågor, rollen som företagare, hälsa och välbefinnande och eventuella besvär i rörelseorgan. Frågeställningar riktades också mot värphönsföretagets inredningssystem med frågor som rörde arbetstimmar i stallet, skötselrutiner, hälsa, miljöfaktorer samt för- och nackdelar med respektive systemet. Urvalet av personer baseras på Jordbruksverkets höns- och lantbruksregister samt Kommunalarbetarförbundets medlemsregister. Enkäter skickades ut till 255 **värphönsproducenter**, med en svarsfrekvens på 86% (220 svar). En analys av inkomna svar visade att 94 producenter (37 %) angav diverse skäl till att inte vilja medverka i

studien till exempel därför att man slutat som producent, hade annan typ av produktion eller att man inte hade något engagemang för studiens frågeställningarna. Ytterligare 35 äggproducenter (14 %) besvarade inte enkäterna, trots ett antal påminnelser. Den slutliga studiegruppen omfattade därmed 126 värphönsproducenter (49%), varav 10 kvinnor och 116 män. Enkäter skickades ut till 288 **anställda**, med en svarsfrekvens på 69% (198 personer). Av de inkomna svaren framkom att 136 personer (47 %) gav diverse skäl till att inte vilja medverka p.g.a.: inget intresse för undersökningen, att man hade slutat sin anställning eller hade aldrig arbetat med värphöns utan arbetade t ex. i ett kläckeri. Den slutliga studiegruppen omfattade därmed 62 anställda (22 %) i värphönsproduktionen, varav 37 kvinnor och 25 män. Ovannämnda beskrivning av undersökningsgrupperna i föreliggande studie illustrerar tydligt problemen med: tillförlitliga och uppdaterade register samt motivationen till att delta i arbetsmiljöstudier av detta slag. Vår bedömning är dock att den grupp deltagare som dessa studier baseras på är representativ för företagare och anställda inom storskalig äggproduktion i Sverige. Ovannämnda redovisning visar att det är en stor majoritet av män bland företagarna / arbetsgivarna i denna studie (116 – 10). I gruppen anställda dominerar dock kvinnorna (37 – 25), även om det inte är lika stor obalans. Den åldersmässiga fördelningen visade att producenterna och de anställda var ungefär lika gamla. Undersökningen visar att variationen är stor gällande antalet anställda, där något företag hade 30 anställda medan flertalet företag endast hade ett fåtal eller inga anställda alls. Den åldersmässiga fördelningen visade att producenter och anställda var ungefär lika gamla (47 år), yngre än den genomsnittlige svenske lantbrukaren.

Resultat & Diskussion

Resultaten visade bl a att mindre än en tredjedel av äggproducenterna var anslutna till företagshälsovård. Närmre 20% av dem hade drabbats av arbetsrelaterade hälsobesvär eller olycksfall under det senaste året, motsvarande siffra bland de anställda var drygt 30%. Producentrelaterade problem var att man inte fick tillräckligt med sömn och vila (28%), att kraven i arbetet påverkade hem- och familjeliv på ett negativt sätt (38%) och att det var svårt att sätta gränser mellan arbete och privatliv (69%). Däremot rapporterades att man i hög grad upplevde att man hade stöd från erfarna kollegor eller någon annan person. Såväl producenter som anställda rapporterade besvär i skuldror/axlar och ryggens nedre del. Producenterna utförde också arbetsmoment som leder till ökade besvär, framförallt i knän. Besvär i rörelseorganen var framför allt påtagliga för dem som samlade in fellagda ägg i flervåningssystem, satte in höns, utförde daglig utgödsling i oinredda burar, utgödsling vid omgångsslut i ekologiskt och flervåningssystem. En hög andel upplevde besvär i samband med utslaktning. För en del innebar besvärerna att man inte kunnat utföra det dagliga arbetet.

Ungefär 70% av producenterna tillämpade systematiskt miljöarbete i verksamheten. Det var äggproducenterna själva som i huvudsak ansvarade för att fel och brister åtgärdades i verksamheten, följt av att både producent och anställd tillsammans delade på ansvaret. Knappt hälften angav att de hade ett skyddsombud i verksamheten. Handlingsplan för olika kris-situationer saknades hos de flesta producenter. Övervägande delen av producenterna samlade sin personal var 14 :e dag för att informera om verksamheten. Knappt 20 % rapporterade att de gjorde det varje vecka. Flertalet anställda upplevde att de var nöjda med den information som gavs på arbetsplatsen. Omkring två tredjedelar av de anställda rapporterade att de kände sig delaktiga och fick god inblick vid genomgång av verksamhetens produktionsresultat. Nästan samtliga anställda rapporterade att man hade möjligheter till kontakter med arbets-kamrater under arbetsdagen. Detsamma gällde även om att komma bra överens med arbets-kamrater och överordnad. Majoriteten upplevde också att man får gehör för sina idéer från sina arbetskamrater och att arbetskamraterna sätter värde på det egna arbetet. Något färre

upplevde att de fick gehör för sina idéer från sin närmsta chef/överordnad. Endast ett fåtal menade att det fanns en utvecklingsplanering för arbetslaget. Värphönsproducenterna arbetade för arbetsrotation, lika så gällande pauser och raster vid fysiskt ansträngande arbete för personalen. Dock visade det sig att det endast i liten utsträckning förekom organiserad flexitid. En satsning på flexitid kan vara en framgångsrik faktor för att öka attraktionen för att arbeta i företag med värphönsproduktion. Rollen som företagare är ett de viktigaste problemen i värphönsproducenternas arbetssituation. Att ha strikta rutiner för avstämning av produktionsresultat, målsättning och handlingsplan för verksamheten och att göra dessa väl kända för de anställda är viktigt. Många producenter arbetar målmedvetet för detta. De flesta producenterna verkade överlag nöjda med sina medarbetare. Producenterna hade också behov av att kompetensutveckla sig själva, speciellt inom ledarskap och ekonomi.

Flertalet producenter, oavsett system, ansåg att inhysningssystemet bidrar till att man har en bra översikt i stallet t ex då det gäller djurtillsyn, utfodring etc. Svaren varierade dock mer när det gällde tillgängligheten att nå allting i stallet. Här visade det sig att de producenter som arbetade i flervåningssystem var något mindre nöjda. De flesta producenter använde skyddsutrustning i det dagliga arbetet. Det mest förekommande hjälpmedlet för insamling av fellagda ägg i frigående system, var att nyttja en korg. De flesta som arbetade med höns i flervåningssystem använde en käpp som hjälpmedel för att t ex dra till sig ägg eller döda höns. Flertalet av de producenter som arbetade med frigående höns, upplevde att de var tvungna att böja sig när de samlade in ägg, vilket kunde leda till besvär i rörelseorganen. En del producenter uppgav att insättning av höns i stallet kunde upplevas som fysiskt/psykiskt ansträngande. De angav t ex att arbetsmomentet bidrog till tunga lyft och mycket bärande, ensidiga arbetsställningar med besvär i rygg och axlar. Arbetsmomentet innebar även stort arbetskraftbehov. Foderhantering skedde i huvudsak helt mekaniserat med undantag för ekologiskt system som i något större utsträckning delvis gjorde detta manuellt. En del producenter tyckte att påfyllning av sandbad var både fysiskt och psykiskt mödosamt. I frigående golvsystem var det relativt vanligt att den dagliga utgödslingen hanterades helt mekaniserat. I ekologiskt system gjorde man det ofta både mekaniserat och manuella moment. Några producenter med frigående system tyckte att arbetet med den dagliga utgödslingen var tungt, dammig och tidskrävande. På frågan om hanteringen av utgödsling vid omgångsslut upplevdes som fysiskt/psykiskt ansträngande svarade majoriteten av de som arbetade i ekologiskt system och flervåningssystem att så var fallet. Något färre rapporterade detta från frigående golvsystem. Majoriteten producenter med frigående höns upplevde att uppsamling/utplockning av djur till slakt var besvärande, detta t ex gav irritation i luftvägarna och det var mycket klättrande på inredningen, stressigt och dammig. I flervåningssystem upplevde man även att det är fysiskt/psykiskt påfrestande eftersom djuren jagas, skräms och blir rädda. I system med inredda burar upplevdes arbetet som monotomt, slitsamt för armar, händer och knä. Stress och damm var också mer påtagligt i detta system. Olika former av hjälpmedel användes för att underlätta sysslorna vid ägghantering i packrummet.

Slutsatser och rekommendationer

Denna studie ger starkt stöd för att man bör tänka på arbetsmiljön redan i planeringsstadiet, t ex vid en ny- eller ombyggnation, inte minst för att underlätta arbetsställningar och arbetsrörelser och därmed minska risken för belastningsskador. Till exempel skall utrustning vara placerad på ett sådant sätt att den lätt går att kontrollera och hantera. Dagligt skötselarbete, rengöringsarbete och insättning respektive utslaktning av höns, skall inte behöva innebära arbetsställningar som leder till arbete över axelhöjd eller arbete som innebär att huka sig eller klättra på inredningen. Några system som t.ex. flervåningssystemet och inredda burar,

svarade för många inrapporterade hälsobesvär. Insamling av ägg, utslaktning och rengöring är tunga arbeten och många duktiga äggproducenter och anställda riskerar att behöva sluta i förtid på grund av förslitningsskador. Ett nära utvecklingsarbete vore önskvärt där utvecklare av inhysningssystem vid företag, djurmiljö- och arbetsmiljöforskare tillsammans kunde utveckla system som vore optimala både ur djurmiljö-, arbetsmiljö- och ekonomisynpunkt. Systematiskt arbetsmiljöarbete, management och arbetsorganisation samt teknikutveckling är några åtgärder som värphönsproduktionen bör sätta under lupp med start 2006. Undersökningen bör följas upp med praktisk information och utbildningsinsatser.

Publikationer och övrig resultatförmedling till näringen

1. Slutrapport. Kommer att publiceras som ett specialmeddelande i JBT:s rapportserie under vårvintern 2006 och kommer även att finnas tillgänglig för nedladdning i pdf-fil från hemsidan (www.jbt.slu.se)
2. Artikelserie i tidningen Fjäderfä (4 artiklar, varav tre publicerats under 2005)
3. Ytterligare artiklar i tidningen Fjäderfä inför uppstarten av projektet, under fältstudier etc.
4. Redovisning i posterform vid Nordic Meeting on Agricultural Occupational Health, Hamra, 29/11 – 1/12, 2004
5. Redovisats för Kommunalarbetareförbundets ”Branschråd Jordbruk”, Alnarp, 13/4-2005
6. Redovisats vid Svenska Äggs kontaktadagar, Linköping 28/10-05
7. Skall redovisas vid NIFS 2006, National Institute for Farm Safety, USA (juni 2006)
8. Råd & rekommendationer - för chefer & arbetsledare i värphönsproduktionen! (bilaga i slutrapport – ska tryckas / distribueras till värphönsproducenter)
9. Råd & rekommendationer - för anställda i värphönsproduktionen! (bilaga i slutrapport – ska tryckas / distribueras till anställda i värphönsbranschen)
10. Resultat kommer att bli föremål för ytterligare analys, med publicering i vetenskaplig tidskrift (2006/2007)
11. Inarbetas och redovisas i SLU Alnarps kurser med inriktning mot fjäderfäproduktion respektive arbete med djur – arbetsmiljö